

MÂTURÎDÎ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE İMAN ANLAYIŞI

Hilmi KARAĞAÇ (*)

Özet

İmam Mâturîdî, Mâturîdîliğin kurucusu olarak kabul edilir. O, Ebu Hanîfe'nin imana ilişkin görüşlerini geliştirmiş ve sistemleştirmiştir. Onun imana ilişkin görüşleri kendisinden sonra Neseî, Pezdevî ve Sabunî gibi Mâturîdî bilginler tarafından savunulmuştur. O, itikâdî görüşlerini *Kitabu't-Tevhid* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Mâturîdîlikte iman tasdik demektir. Bu sebeple iman ile ilgili konular tasdik çerçevesinde şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, İman, Tasdik, Büyük Günah, Mâturîdî, Ebu Hanîfe, Neseî,

The Understanding of Faith in Mâturîdîzm's Thought System

Abstract

al-Imam al-Maturîdî is considered the founder of Maturîdîzm. He developed and systematized views of Abu Hanîfa about faith. His views of faith defended by his successor such as an-Nasafî, al-Pezdevî and as-Sabunî who are scholars in Maturîdîzm. He discussed the theological views in details in his book al-Kitabu't-Tawhid. In Maturîdîzm, the faith means affirmation. For this reason, the issues of faith shaped within the framework of affirmation.

Key Words: Islam, Faith, Affirmation, Great Sin, Al-Mâturîdî, Abu Hanîfa, An-Nasafî.

---

*) Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
(e-posta: hkaraagac@gumushane.edu.tr)

Giriş

İman kavramı ve bu kavram etrafında ortaya çıkan tartışmalar, çok erken devirlerden itibaren günümüze kadar İslam toplumlarında sürekli gündemde olan ve canlılığını koruyan bir konudur. Kalam tarihine baktığımızda bütün itikâdi fırkaların iman temelli konularda sahip oldukları fikri ve siyasi konumları çerçevesinde farklı bakış açılarına sahip oldukları görülür. İman ve büyük günah etrafında yürütülen tartışmalarda en dikkat çekici görüş, İmam Mâtürîdî dile getirilmiştir. O, Ebu Hanife (ö.150/767) gibi imanı dinin özü olarak kabul etmiş, iman ile ameli birbirinden ayıran Ebu Hanife'nin görüşlerini akli ve nakli delillerle geliştirmiş ve sistematik hale getirmiştir. Bu çalışmada, Ehl-i Sünnet kalam ekolü içinde kabul edilen ve toplumumuzda ekseriyetle kabul edildiğine inanılan Mâtürîdî düşünce sisteminde iman kavramı ve bu kavram etrafında ortaya çıkan konularda İmam Mâtürîdî'nin ve Mâtürîdîliğin diğer önemli temsilcilerinin görüşleri ele alınacaktır.

Mâtürîdî düşünce sisteminde iman anlayışını ortaya koymaya çalışırken İmam Mâtürîdî'nin kendi eserleri temel alınmakla birlikte sistemin öncülerinden kabul edilen Ebu Hanife'nin görüşlerine temas edilecektir. Ayrıca İmam Mâtürîdî'den sonra Mâtürîdîliğin önde gelen önemli kelimcilerinden Ebu'l-Muin en-Nesefi (ö.508/1114), Ebu'l-Yusr Muhammed Pezdevi (ö.493/1099) ve Nureddin es-Sabuni (ö.580/1184)'nin görüşlerine değinilecektir.

1- Ontolojik (Varlık) Olarak İman

İmam Mâtürîdî'ye göre duyular âleminde Allah'tan başka her şey yaratılmış olup, önceden yokken sonra vücut bulmuştur. “*O, her şeyin yaratıcısıdır*” (el-Enam, 6/102; el-Mü'min, 40/62) ayetine göre iman da Allah'tan başka bir şey olduğu için yaratılmış olarak kabul edilmelidir. Diğer yandan kalbi bir tasdik olarak iman, kalbin bir fiilidir. İman ise dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten oluşur. Bu açıdan iman, dil ile ikrar edilmek yoluyla ve kalbin bir fiili olarak gerçekleştiği için insanın fiillerinden birisidir. İnsana ait bir olduğu için “*Sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı*” (es-Sâffât,37/96) ayetine göre de iman yaratılmış olarak kabul edilmelidir.(Mâtürîdî, 2010:386,484-485). Mâtürîdî'ye göre bütün ihtiyari fiiller gibi iman, kesb açısından insana, yaratma açısından ise Allah'a aittir. Bu sebeple Allah; insana, iman etmeyi emretmiş ve bu emri yerine getirenlere cenneti vaad etmiş; küfrü ve isyanı yasaklamış ve bu yasağı çiğneyenleri cehennemle tehdit etmiştir. Şayet iman, kula ait bir fiil olmasaydı bu emir ve yasakların bulunması muhal olduğu gibi Kur'an'da iman fiilini işleyen söz edilmez ve bu fiili işleyene mü'min vasfı verilmezdi. Nihai noktada imanı ve inkarı insanın kendisi istemekte, Allah ise insana istediğini gerçekleştirme gücünü vermektedir (Mâtürîdî, 2010: 484).

Mâtürîdî imanın yaratılmışlığı bahsine imanın mahluk olduğunu kabul etmeyen bir grup Haşeviyye'nin görüşlerini irdeleyerek başlar. Bu durumda iman, bilinen veya bilinmeyen bir şey olmak durumundadır. Eğer iman, kimsenin bilmediği meçhul bir şey ise bu imanın mahluk olduğuna delâlet eder. Çünkü Allah, kişinin duyular çerçevesine girip de ‘yaratmanın’ mahiyetini ve iç yüzünü anlatacak bir delil yaratmamıştır. Bütün

ilâhi kitaplar ve peygamberlerin tebliğinde iman emri yer aldığı için insan imanı bilmek zorundadır. Aksi takdirde insanın mükellef olduğu imanın mahiyetini bilmemesi gibi bir durum ortaya çıkar ki bu da imkansızdır. Böylelikle imanın bilinen bir şey olduğunu ispat eden Mâturîdî, bu ispatın aynı zamanda onun mahluk olduğunu ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Çünkü kişi olmadan bu kişiye ait imanın olması hem aklen hem de naklen imkansızdır. Aksi takdirde kişi kendisi yokken imanının kendi fiili olması gibi bir durum ortaya çıkar (Mâturîdî, 2010: 484).

İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlere göre ikrar ve tasdik vasıtasıyla gerçekleşen kalbi bir fiil olarak iman, diğer fiilleri gibi insana ait bir fiildir. Bu sebeple ontolojik olarak yaratılmış kabul edilmelidir.

2- İmanın Tanımı

İmanı kalbin tasdiki olarak tanımlayan Mâturîdî, (2005: III,312; V.39-40, 410; VI. 23, 248; VII, 97: 2010:475)¹ imanının gerçekleşmesinde önceliği kalbi tasdike verir. Zira iman kalp işidir. Mü'min sıfatına sahip olmak için kalp ile tasdik etmek yeterli olup dil ile ikrar etmek zorunlu değildir. Çünkü dil ile ikrarın, kalbin tasdikine işaret etmekten başka bir anlamı yoktur. Bu sebeple o, imanının kalbin tasdiki olduğunu ya da imanının (tasdikin) kalpte bulunduğunu eserlerinde sıkça vurgulamaktadır. İman anlayışını 'tasdik' kavramı üzerine bina eden Mâturîdî, kelimenin sözlük anlamından hareketle bu sonuca ulaşmaktadır (Mâturîdî, 2005:I.,38; III,261;.VI, 248).

Mâturîdî'den farklı olarak Ebu Hanife, imanının içerisine dil ile ikrarı da dahil eder. Ona göre iman dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir (Ebu Hanife, 1992b:58; 1992c: 60). Mâturîdî'nin takipçilerinin iman tanımında Ebu Hanife'nin görüşünü tercih ederek imanı, dil ile ikrar ve kalp ile tasdik olarak tanımladıkları görülmektedir. Neseî'ye göre iman kul tarafından dil ile ikrar, kalp ile tasdik, Allah tarafından da O'nun hidayet ve tevfiğiyle gerçekleşir (Neseî, 2000: 65). Zira dilciler iman kelimesine tasdik anlamı vermişlerdir. Bu kelimeye farklı anlamlar yüklemek ismi mefhumundan ayırmak anlamına gelmektedir (Neseî, 2004: II, 406). Pezdevî'de ise iman; dil ile ikrar, kalp ile itikad ve hepsini birden tasdikdir (Pezdevî, 1998: 209). Lisan ve kalp imanın birer rüknüdür, zaruret ve acz hali müstesna iman her ikisiyle birlikte bulunmaktadır.

a-İman - İkrar İlişkisi: Kalpte yer edinmediği sürece yalnızca dil ile yapılan ikrarla imanının gerçekleşmeyeceğini ifade eden Mâturîdî'ye göre konu ile ilişkin ayetler incelendiğinde dil ile yapılan ikrarın kalp ile onaylanması gerektiğini ortaya çıkmaktadır. *“Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla inandık diyenler”* (el-Maide, 5/41), *“Bedeviler inandık dediler. De ki: siz iman etmediniz ama boyun eğdik deyin, iman sizin kalplerinize henüz yerleşmemiştir”* (el-Hucurat,49/14), ayetleri kalpleri iman etmediği halde sözle bunu ifade edenlerin iman etmiş sayılmayacağını ifade etmektedir. Eğer iman, sadece dil ile oluşsaydı bedeviler bunu ifade edince kendiliğinden sadık kimseler konumuna girerlerdi. Aynı şekilde Mâturîdî *“Münafıklar mutlaka sizden olduklarına dair yemin ederler.*

1) Elimizde mevcut iki eserinde sıkça imanı yalnızca kalbin bir tasdiki olarak ifade eden Mâturîdî, sadece bir yerde imanının ikrar ve tasdik olduğunu ifade etmiştir. (2005: II, 516).

Halbuki onlar sizden değildir”(et-Tevbe,9/56) ayetini zikrederek iman için sadece dil ile ikrarın yeterli olamayacağını delillendirmektedir (Mâturîdî, 2005: I. 35, IV. 227, 274; 2010: 471-472).

Kur’an’da birçok ayette mü’minlere mükâfat vaad edilirken münafıkların da cehennem en alt tabakasında olacağı haber verilmiştir. Ancak münafıkların ikrar ettikleri inançları, iman olarak kabul edilseydi, onların durumları mü’minlerle aynı olması gerekirdi (Mâturîdî, 2010: 472-473). Ayetlerde onların kalben inkârlarına rağmen sadece dil ile yaptıkları ikrarları iman olarak kabul edilmemektedir (el-Bakara,2/8-9; el-Münafikun, 63/6; et-Tevbe, 9/54, 80; el-Mücadele, 58/18). Buna mukabil kalbi imanla dolu olduğu halde inkâra zorlanan kimsenin ikrarı (en-Nahl,16/106) yani kalbin ifadesi olmamak koşuluyla dille yapılan inkâr makbul addedilmemiştir.(Mâturîdî, 2005: III,28; IV.274; VIII.197-200; 2010:473). Aynı şekilde Ebu Hanife de, münafıkların ikrarlarıyla imanın hâsil olmayacağını öne sürerek, sadece dil ile ikrarla imanın tahakkuk etmeyeceğini ifade etmiştir (Ebu Hanife, 1992c:60).

İmanı kalbi tasdik olmaksızın sadece dil ile ikrar olarak kabul edenleri en-Nesefî, ayeti inkâr etmekle itham etmektedir. Çünkü Kur’an, münafıklardan bahsederken onları kalbiyle inanmadığı halde ağızlarıyla iman ettik demekle itham etmiştir (el-Maide,5/41). Bu ayete göre kalpte iman olmadığı müddetçe dil ile ikrarın sahibine hiçbir yararı bulunmamaktadır (Nesefî, 2004: II,412). Aynı şekilde eğer sadece ikrar ile iman tahakkuk etmiş olsaydı cebren inkârını ikrar edenin de münkir olması gerekirdi ki Kur’an, kalbiyle inanmakla birlikte zorla lisanen inkar edenin mü’min olduğunu (en-Nahl, 16/106) belirtmektedir (Nesefî, 2004: II, 414). O halde imanın oluşması ancak ikrarla birlikte tasdik şartına bağlıdır (Nesefî, 2000: 153). Sabuni’ye göre de dil ile ikrar etmek kalpteki tasdiki haber vermek anlamına gelmekte olup ikrar sadece dünyada ahkâmın yürütülebilmesi için gerekli olan bir rükündür. İkrar ettiği halde kalbiyle tasdik etmeyen kişinin imanına ilişkin verdiği bilgi vakiya uygun düşmediği için onda iman fiili gerçekleşmez. Bu kimseler biz insanlar nezdinde mü’min telakki edilmekle birlikte Allah katında inkarcıdırlar (Sabuni, 1998: 88).

Mâturîdî’ye göre kök manası olarak tasdik anlamına gelen imanın yeri dil değil kalptir. Çünkü imanın hiçbir baskı ve zorlamanın olmayacağı bir noktada olması gerekir ki burası da kalptir. İmanın gerçek manada oluşumunun cebir altında tutulabilen bir organa nisbet edilmesi mümkün değildir. Buna karşın baskı ve cebir altında tutulamayacağından kalp imanın merkezi olmaya layık yegâne merkez durumundadır (Mâturîdî, 2005: III.28; VIII.199;2010: 476). Ayrıca kişi, lâl veya dilsiz olmak ya da baskı ve cebir altında bulunmak gibi sebeplerle dil ile ikrarı arzu etmiş olsa da yerine getiremez bir konumda olabilir. Bu sebeple imanda aslolan dil ile ikrar olmayıp kalbi tasdiktir.

b- İman - Mârifet İlişkisi: İmam Mâturîdî’ye göre iman tasdik olmaksızın sadece mârifet (bilgi) olarak tanımlamak mümkün değildir. Zira mârifetin zıddı tanımamak ve bilmemektir (cehalet). Bir kişinin bir şeyi bilmemesi onu tekzip ettiği anlamına gelmez. Bir şeyi bilmeyen herkes onu tekzip etmekle nitelendirilemeyeceği gibi bilenler de tasdik etmekle nitelendirilemez (Mâturîdî, 2005:IV.227; VI.248; 2010: 478). İman tasdik iken,

küfür tekzip etmek ve gerçeği örtmek demektir. İman için mârifetten öte kalpte gerçekleşen bir tasdik söz konusudur. Bu sebeple imanın mârifet olarak tanımlanması Mâturîdî'ye göre doğru değildir.

İmam Mâturîdî'ye göre mârifet, kişiyi tasdike sevk eden bir sebeptir. Bilgisizliğin tekdize sevk ettiği gibi genellikle bilgi de tasdike sevk eder. İmanın tanımı için mârifet gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü iman, mârifet ile birlikte tasdiki de ihtiva etmelidir. Bu bağlamda İmam Mâturîdî, “iman, mârifetten ibarettir” sözünün, mârifetin kişiyi tasdike sevk edici boyutu göz önünde tutularak sebep-müsebbep ilişkisine dayalı mecazi bir anlatım olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır (Mâturîdî, 2010: 479). Burada imanın bilgi olarak tanımlanması hakikat yönünden değil sebep yönündendir. Bilgi tasdike sebep olduğu için mecazen, imana bilgi denilmiştir. Tasdik olmaksızın yalnızca mârifetin iman olarak adlandırılmayacağını öne süren Neseî'ye göre imanın zıddı küfürdür. Küfür ise yalanlama/tekzip olup o da mârifetin değil tasdikten karşıtıdır. O halde iman mârifet değilse de mârifete dayalı bir tasdiktir. Mârifetin zıddı cehalettir ve her cahil de tekzip edici değildir (Neseî, 2004: II, 415).

Mâturîdî bilgi sisteminde bilgi-iman ayırımına sadık kalınmakla birlikte imanın mârifetle hiçbir ilişkisinin bulunmadığını da söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bilgi-iman ilişkisi yüzeysel bir ilişki olmayıp imanın tanımında bilgiyle ilgili içerik zımnen de olsa bulunmaktadır. Bizzat imanda bilgi bulunmaz, fakat tasdik bilgiden sonra gelir ve bilgiye dayanır (Özcan, 1993:141). Mâturîdî'ye göre Allah hakkında istidlal yoluyla bazı bilgileri elde eden kişinin tasdik ve iman etmesi, tekzip etmesine oranla daha çok ihtimal dâhilindedir (Özcan, 1993:147).

c- İman - Amel İlişkisi: İmam Mâturîdî'ye göre kalbin tasdiki olarak iman, amelleri kapsamaz. Bu sebeple o, imanın tanımı içerisinde amelleri dâhil etmemekle birlikte imanı asıl, amelleri ise iman gereği/zorunlu sonucu veya semeresi olarak görmektedir. O'na göre iman, ‘bütün dini görevlerin yerine getirilmesidir’ şeklindeki yaklaşım temelsiz bir iddiadır. Çünkü Kur'an, bazı farzları terk edene “Ey iman edenler!” (es-Sâf, 61/2-4; et-Tevbe, 9/38; en-Nisa, 4/75; el-Hadid, 57/16) diye hitap etmektedir. Şayet iman, bütün görevlerin adı olsaydı bazı farzları terk edene “Ey iman edenler!” diye hitap vaki olmazdı. O halde iman, bütün dini görevlerin değil, kalbe ait özel bir görevin adıdır (Mâturîdî, 2010: 477).

Mâturîdî'nin iman-amel ilişkisi konusundaki görüşlerinin Ebu Hanife'nin görüşleriyle örtüştüğünü görmekteyiz. Ebu Hanife'ye göre de ameller imanın içerisinde dahil edilemezler. Zira Allah, Kur'an-ı Kerim'de iman ile ameli birbirinden ayırmıştır (el-İbrahim, 14/31; el-Bakara, 2/178; el-Ahzap, 33/41). Ayetlerde “Ey iman edenler!” hitabından sonra farz kılınan hükümler zikredilmiştir. Eğer farz kılınan şeyler bizatihi iman olsaydı Yüce Allah, söz konusu ameller işleninceye kadar kullarını mü'min olarak isimlendirmezdi. Mü'minler imanlarından dolayı namaz kılar, oruç tutar, hacceder ve Allah'ı zikrederler. Yoksa bu ibadetleri ifa etmelerinden dolayı iman etmiş olmazlar (Ebu Hanife, 1992a: 13). Ayrıca mü'min bazı durumlarda bir çok amelden muaf tutulmaktadır ki bu durumlarda mü'minden imanının gittiğini söylemek mümkün değildir. Mesela kendisine

zekat vermesi farz olmayan fakirin zekat vermediği zamanki durumu buna en güzel örnektir (Ebu Hanife, 1992c: 60).

Ebu Hanife'nin görüşlerini temel edinerek kendi iman anlayışını ortaya koyan Mâturîdî'ye göre bir mü'min, amelleri terk etmekle iman vasfını kaybetmez. Çünkü amel, iman sahibi olmanın bir şartı değildir. Aksine iman dolayısıyla ameller şarttır (Mâturîdî, 2005: IV.240). O, iman ve salih amelin birlikte zikredildiği ayetleri, amellerin imandan bir cüz olmadığı veya imanın özüne dâhil edilemeyecekleri şeklinde yorumlamaktadır. Mesela “*Erkek veya kadın, her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar*” (Nisa,4/124) ayetiyle amellerin imana dâhil olmadığı gösterilmekle birlikte amellerin yerine getirilmesinin önemine işaret edilmektedir. Mâturîdî'nin iman içerisine ameli dâhil etmemesinden amele gerekli değer ve önemi vermediği gibi bir sonuca ulaşılmamalıdır. Ona göre, imanın zorunlu sonucu olan ameller mü'minin dini yükümlülüğüdür ve bu yükümlülüğünü mü'minler titiz bir şekilde yerine getirmelidirler. Sorumluluklarını yerine getirenler itaatkâr birer mü'min olurken imanının gereğini yerine getirmeyenler asi ve günahkâr mü'min olmaktadırlar.

İmanı tasdik olarak tanımlayan Nesefî de amelleri imana dâhil etmemektedir. Ona göre bütün taatlar imanın birer cüz'ü olarak kabul edildiğinde bunlardan herhangi birisini terk edenin mü'min kabul edilmemesi gerekmektedir. Halbuki Yüce Allah Kur'an'da onları mü'min olarak tavsif etmektedir (el-Bakara, 2/178). Bu durum imanın, içerisinde amel bulunmadan sırf tasdikten ibaret olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Kur'an'da önce mü'min ismiyle hitap edildikten sonra amellerin zikredilmesi de (Bakara,2/183) amellerin imana dahil olmadığı delilidir (Nesefî, 2004: II,407).

Görüldüğü üzere Mâturîdîler imanı, ikrar ve tasdik olarak tanımlamışlardır. Ancak burada aslolan kalbi tasdiktir. Kalbi tasdik olmaksızın yapılan ikrar, tek başına iman olarak nitelendirilemez. İkrar, kalpteki tasdiki haber vermek ve dünya ahkâmını uygulanması için gereklidir. Kişiyi imana sevkeden bir araç olarak kabul edilen bilgi de imanın gerçekleşmesi için kâfi değildir. Zira bilgi, mahiyet olarak tasdik içermez. İman vasfını kazanabilmesi bilginin kişiyi tasdike sevketmesi ile mümkün olur. İman tanımlarının doğal bir sonucu olarak Mâturîdîler, ameli imana dâhil etmemektedirler. Ancak bu durum iman ile amel arasında herhangi bir ilişkinin mevcut olmadığı anlamına gelmez. Onlara göre amel, imana dâhil olmamakla birlikte onun zorunlu sonucu ve semeresidir.

3- İmanda İstisna

İmam Mâturîdî ve Mâturîdîler, “inşallah mü'mininim” diyerek imanda istisna yapılmasını imana şüphe sokacağı gerekçesiyle doğru bulmazlar. Aslolan kişinin imanını ve mü'min olduğunu şek ve şüpheye mahal vermeden açıkça kesin bir dille ifade etmesi, bir şart ve istisna getirmeksizin kendini mü'min olarak tanımlamasıdır. Yani “ben mü'mininim” ya da “ben gerçekten mü'mininim” demesidir. Çünkü kişide iman ancak bir bütün olarak tamamının bulunmasıyla hâsıl olur. “İnşallah” diyerek yapılan istisnada iman tam olarak hâsıl olmaz (Mâturîdî, 2005:IX.39; 2010: 486-487). Diğer yandan halk arasındaki genel temayüle göre istisna söylemi genellikle şüphe ve zan içeren hususlarda kullanılmaktadır.

İmanın kesin bir dille ifade edilmesi gerektiğinden iman ifadesinde tereddüt içeren bir dilin kullanılmaması gerekmektedir (Mâtûrîdî, 2010:487). Ebu Hanife'ye göre de imanda şüphe olmaz. Zira Kur'an'da kat'î bir dille mü'minler için "onlar gerçekten mü'mindirler" (el-Enfal, 8/4) inkârcılar içinde "onlar gerçekten kâfirlerdir" (en-Nisa,4/151) buyurulmaktadır (Ebu Hanife, 1992c:60).

Kur'an-ı Kerim'de bir çok yerde iman konu edilirken, içerisinde şüphe ve tereddüt bulunmayan kesin bir ifade kullanılmakta, (el-Hucurat,49/15; el-Bakara, 2/136, 285) ayrıca mü'minlere kesin bir dille 'Ey iman edenler!' diye hitap edilmektedir. Buna göre Allah'ın bu hitaplarının içerdiği emir, yasak, vaad, tehdit, özendirme ve caydırmalardan herhangi birinde istisna yapmak caiz görülmemektedir. İmanında kesinlik derecesinde bulunup samimiyetinin bilincini taşıyan kimse imanında istisna yapmadan 'ben hakkıyla mü'minim' demelidir (Mâtûrîdî, 2010: 490-491; Bebek, 1998: 86).

İmam Mâtûrîdî'ye göre iman, Allah'ın onu lutfetmesi, minnettar kalınacak bir nimet vermesi, imanı inanacak kimselerin kalplerine güzel ve sevimli göstermesi ve imanı insana ihsan etmesi gibi açılardan Allah'a nisbet edilen bir olgudur. İman konusunda 'inşallah' ifadesini kullanan kimse kendisinin samimiyeti ve Allah'ın kendisine yönelik nimetleri ve lütfekârlılığının azameti konusunda şüphe ve tereddüt ifade etmektedir (Mâtûrîdî, 2010:188). İstisnalar, boşanma ve alışveriş gibi bütün sözleşmeleri ortadan kaldırdığı gibi iman akdini de ortadan kaldırmaktadır. Nesefi'ye göre imanda istisna yapan kişi İslam dininden çıkar. Çünkü onun "ben mü'minim inşallah" sözü imanında bir şüphesi bulunduğu anlamına gelir. Ancak gelecek zamana ait işlerde "inşallah" diyerek istisnaya gidilebilirken, geçmiş veya şimdiki zaman ait bir işte istisna yapılamaz (Nesefi, 2000:154).

Sabuni'ye göre kendisinde tasdik ile ikrarın mevcut olduğu kimse hakkıyla mü'min olduğu için "ben inşallah mü'minim" demesi doğru değildir. Zira iman hususunda "inşallah" demek şüphe ihtimali taşımaktadır. Aynı şekilde iman sahibinin Allah katındaki nihai durumunu ve son nefesiyle dünyadan nasıl ayrılacağını bilmemesi nedeniyle "ben inşallah mü'minim" demesi de doğru değildir. Çünkü şu anda kendisinde iman mevcut olduğundan Allah katında da mü'mindir (Sabuni,1998: 90-91).

Bir mü'minin sahip olduğu imanı, herhangi bir istisnada bulunmaksızın kesin bir dille ifade etmesi gerektiğine inanan Mâtûrîdîler, "inşallah mü'minim" ifadesi kullanılarak yapılan istisnayı imana şek ve şüphe sokacağı için doğru bulmazlar. Çünkü bir bütün olarak iman içerisinde şüphe barındırmaz. Ancak bazı son dönem Mâtûrîdîleri, Eş'ari düşünceye paralel bir şekilde istisnayı zaman bağlamında ele almışlardır. Bu durumda geçmiş ve şimdiki zamanda istisna ifadesi kullanmak mümkün olmamakla birlikte gelecek zaman kastedilerek imanda istisnaya gidilebileceğine cevaz vermişlerdir.

4- İman ve İslam

Mâtûrîdî'ye göre iman ve İslam'ın aynı olup-olmaması konusunda âlimler iki farklı bakış açısına sahiptirler. Bazıları, "İslam'dan başka bir din arayan kimseden bulacağı hiçbir din kabul edilmeyecektir."(Âl-i İmran, 3/85) ayetinden yola çıkarak kabule şayan olacak her şeyi İslam, her iyiliği iman saymışlardır. Bu durumda iman ve İslam aynı şey

olmaktadır. Diğer bir grup ise “*Bedeviler ‘inandık’ dediler. De ki: siz iman etmediniz, ama ‘boyun eğdik’ deyiniz*”(el-Hucurat, 49/14) ayeti ile Cibril hadisinden yola çıkarak iman ile İslam’ın farklı olduğunu iddia etmişlerdir (Mâtûrîdî, 2010:491). Bu durumda İslam ile imanı bir yönden aynı kabul ederken bir yönden de aralarını ayırmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Mâtûrîdî, dil açısından kastedilen mâna noktasında farklılık arz etmelerine rağmen kendileriyle hedeflenen amaç açısından iman ve İslam’ın aynı olduğunu belirtir. İman, akıl ve nassların Allah’ın birliğine, yaratmanın ve yarattıklarına hükmetmenin kendisine ait olduğuna ve bu konuda eşi ve benzeri olmadığına şahitlik etmesidir (Mâtûrîdî, 2005: II,269-270). İslam ise kişinin bütünüyle varlığını ve her şeyini Allah’a teslim etmesi ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmamasıdır. İslam ve iman kavramları kelime anlamı olarak farklı olmalarına rağmen kendilerinden kastedilen nihai mâna açısından her ikisi de bir noktada birleşmektedirler (Mâtûrîdî, 2005: VII.97,105: XIV.78; 2010: 492-493). İman ile İslamı bir noktada birleştiren Mâtûrîdî, bununla ameli imana dâhil etmemekle birlikte salt kavramsal tasdikim iman için yeterli olamayacağını, ancak imanın teslim ve bağlılıkla bütünleştirilmesinin gerekliliğini amaçlamaktadır (Uslu, 2004:324-325).

Mâtûrîdî, iman ve İslam kavramlarına yaklaşımı noktasında da Ebu Hanife’nin yolunu takip etmektedir. Ebu Hanife’ye göre İslam, Allah’ın emirlerine teslim olmak ve itaat etmek demektir. Sözlük anlamı itibarıyla iman ile İslam arasında fark olmasına rağmen içeriklerinde aynılık söz konusudur. Çünkü İslamsız iman olmayacağı gibi imansız da İslam olmaz. Onların ikisi de bir şeyin içi ve dışı gibidir (Ebu Hanife, 1992b: 58).

Mâtûrîdî’ye göre kişinin imanın bütün şartlarını yerine getirdiği halde Müslim olması veya İslam’ın bütün şartlarını yerine getirdiği halde mü’min olmaması mümkün değildir (Mâtûrîdî, 2010: 494). Bu durum, aslında İslam ile imanın aynı şey olduğunun bir göstergesidir. Diğer yandan İslam ile imanın son tahlilde aynı olduğu Kur’an’ın kullanımıyla da sabittir. “*Allah’a ve bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlara indirilene, Musâ ve İsa’ya verilenlerle rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, hiçbiri arasında fark gözetmeksizin iman ettik; biz sadece O’na teslim olduk’ deyiniz*”(el-Bakara, 2/136). Bu ve benzeri ayetlerde (el-Yunus, 10/84; Âl-i İmran, 3/102; el-Hucurat,49/17; ez-Zâriyat,51/35-36; en-Neml, 27/81) İslam ve iman kavramları aynı anlamlarda kullanılmakta olup, kişilerin mü’min olmalarını sağlayan sıfatlar aynı şekilde müslim sıfatına sahip olmaları için de kullanılmıştır.

İslam ile imanın ayniliğini savunan Mâtûrîdî, konuyu delillendirmek için şu hususlara temas eder: a- her Müslime mü’min ve her mü’mine Müslim denilmesi, b- İslam mezheplerince kişiyi İslam’dan çıkaran davranışlarla iman’dan çıkaran davranışların aynı olması, c- ahiret hayatında Müslim için olan mekanın aynı zaman da iman ehli içinde olması, d- ahirette Müslime lutfedilen nimetlerin aynı şekilde mü’mine de lutfedilmesi, e- bütün mükellefler dünya ve ahiret planında mü’min ve kafir olarak ikiye ayrılırken (et-Tegabûn, 64/2) Müslim için ayrı bir sınıflandırma yapılmaması... gibi hususlarda ehl-i İslam ile ehl-i iman ayırımı gözetilmeksizin ortak hitap ve ifadeler kullanılmıştır (Mâtûrîdî, 2010: 496). Bu durum nihai noktada İslam ile imanın birbirinden farklı şeyler olmadığını gös-

termektedir. Her mü'min, Müslüman ve her Müslüman da aynı zamanda mü'min olmakla birlikte kişiyi imandan çıkaran bir fiil aynı zamanda İslam'dan, İslam'dan çıkaran bir fiilde imandan çıkarmaktadır. Ayrıca Resulullah döneminde insanlar mü'min, münafık ve kâfir olarak üç gruba ayrılarak ehl-i İslam ifade eden farklı bir kavram kullanılmaması İslam ve iman kavramlarının özdeşliğini göstermektedir (Mâturîdî, 2010: 497).

İman ve İslam terimlerinin lügat açısından farklı kavramlar olmalarına rağmen aynı muhtevaya sahip oldukları düşüncesi daha sonraki Mâturîdî kelamcılarınca da benimsenmiştir (Nesefî, 2004: II, 425; Pezdevî, 1998: 220,319; Sabunî, 1998: 91).

5- İmanda Artma ve Eksilme

Mâturîdî amelleri imanın bir parçası olarak kabul etmediği ve imanla aynı cinsten saymadığı için amelleri işlemekle iman artmayacağı, onları terk etmekle ve günah işlemekle de imanın azalmayacağı kanaatindedir. Bu görüşüyle o, Mürchie ile hemfikirdir.

İman, Allah'ın varlığına ve birliğine, Muhammed (as)'ın O'nun kulu ve resulü olduğuna ve Allah'tan getirdiği her şeye inanıp, kalp ile tasdik etmektir. Bu anlamda Mâturîdî, imanda herhangi bir artma ve eksilmenin olacağını kabul etmemektedir. Ancak imanın vasfında / keyfiyetinde / kalitesinde artma ve eksilme olabilir. Ona göre imanda söz konusu olan bu artıştan:

- a- icmalen inanılan şeylere tafsilî olarak inanmak,
- b- iman halini yenileyerek onda sebat etmek,
- c- sahip olduğu imanı delilleriyle bilerek tahkiki imana sahip olmak anlaşılmalıdır (Mâturîdî, 2005: VI.478; Ak, 2008: 75).

Mâturîdî imandaki artışı, aynı noktaya bakan iki kişinin bakışına ve bu bakıştaki yenilenmeyle örneklendirir. Bu iki kişiden birincisi bir süre bakışını farklı yöne çevirdiğinde ikincisinin bakışının birincisinden daha fazla olmasına benzemektedir. Bu anlamda Mâturîdî'ye göre imandaki artış iman üzere sebat ve devam etmek anlamına gelmektedir (Mâturîdî, 2005:VI.172,478).

Ebu Hanife'ye göre gökte ve yerde bulunanların imanı, iman edilmesi gereken şeyler yönünden artmaz ve eksilmez, fakat yakîn ve tasdik yönünden artar veya eksilir (Ebu Hanife, 1992b: 58). Bütün Müslümanlar ve inananlar imanlarında eşittirler. Ancak amel itibariyle birbirlerinden farklıdır. Amellerde farklılık arz etmelerine rağmen birinin imanı diğerinden daha fazla veya daha az değildir. Çünkü imanın gerçekleşmesi için iman esaslarının tamamına inanmak gerekir. Bu esasların bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamakla iman edilmiş olmaz. Diğer yandan Ebu Hanife'ye göre iman artması ancak küfrün azalmasıyla, eksilmesi de küfrün artmasıyla tasavvur edilebilir. Bir şahıs aynı anda hem mü'min hem de münkir olamayacağına göre iman artması veya eksilmesi imkânsızdır. Mü'min gerçekten iman eden, kâfir de gerçekten inkâr edendir (Ebu Hanife, 1992c: 60).

İmanın artıp noksanlaşması hususunda Mâturîdî ile aynı düşüncüyü paylaşan Nesefî'ye göre tasdik anlamına gelen iman, ameller vasıtasıyla artmaz ve eksilmez. Kur'an'da bu

konuya ilişkin ayetleri icmalî imana sahip olan sahabenin yeni naslar geldikçe bu naslara inanmasıyla ve imanda sebat ve kararlılıkla izah etmek mümkündür. Aynı şekilde bu artışı salih amellerle imanın nurunun ve aydınlığının kalpte artması şeklinde de açıklayabiliriz. Zira Kur'an'ın ifadesiyle iman, nur ve ziyadır (es-Sâf, 61/8; ez-Zümer, 39/22). Fakat zâtî itibariyle iman artmaz ve azalmaz (Nesefî, 2004:II,416; 2000:158). Mü'minler Allah'a kulluk konusunda farklı farklı iken iman hususunda aynıdır.

İmanın artma ve eksilme kabul etmeyeceğini ifade eden Pezdevî'ye göre bu durum imanın zâtî ve özülüyledir. Çünkü iman zâtında artma ve eksilme kabul etmez. Ancak sıfat yönünden iman artış kabul ettiği için bazısının imanı diğerlerinin imanından daha mükemmeldir ve mü'minler bu yönden birbirlerine üstünlük sağlarlar (Pezdevî, 1998:220). Bu durumda iman, ibadet ve diğer taat fiilleriyle zat yönünden artış kabul etmemekle birlikte sıfat yönünden artmaktadır.

İmanı tasdikten ibaret olarak kabul eden Sabunî, tasdikî mevcudiyetiyle imanın teşekkül edeceğini ifade etmektedir. Ona göre bu imanda ziyade ve noksanlığın vuku bulması da imkânsızdır. Kur'an'da imanın artacağını ifade eden ayetler (el-Enfal, 8/2; et-Tevbe, 9/124) ise ya asr-ı saadette iman edilecek hususların peyderpey inmesi neticesinde iman edilecek şeylerin artması ya da imanın bereket ve tesirinin artması ve nurunun parlaması anlamına gelmektedir (Sabunî, 1998:90).

Bütün Mâturîdîler, iman-amel ilişkisi hususunda sahip oldukları düşüncelerinin bir sonucu olarak ameller aracılığıyla imanda herhangi bir artma ve eksilmenin olacağını kabul etmezler. Kur'an'da amellerin artışına yönelik ayetler nüzul dönemi içerisinde değerlendirilmelidir. Zira bu dönemde ayetler belirli aralıklarla nazil olduğu için yeni bir iman esasıyla gelen her bir ayet sahabenin imanında bir artış meydana getiriyordu. Vahyin inzalinin sona ermesi nedeniyle bu tür bir iman artışından bahsetme imkanı da artık kalmamıştır. Ancak zâtî itibariyle ziyade ve noksanlık kabul etmeyen iman, sıfat yönünden atar ve eksilir. Bu nedenle imanının vasfı, keyfiyeti, kalitesi ve mükemmelliği açısından mü'minler birbirlerinden farklı olabilmektedir.

6- Büyük Günah İşleyenlerin Durumu

İmanı kalbi tasdik olarak ele alan ve iman ile ameli birbirinde ayıran Mâturîdî, bu görüşlerinin doğal sonucu olarak iman etmekle birlikte günah işleyen kimsenin imandan çıkmayacağını savunmaktadır. Ona göre iman etmekle birlikte şirk haricinde diğer günahları işleyen durumu Allah'a kalmıştır. Allah bu günahkâr kişiyi affedebileceği gibi cezalandırabilir. Büyük veya küçük günah işleyen kimseye gerçek manada küfür ve şirk kavramlarını nispet etmemiz mümkün değildir (Mâturîdî, 2005: III.256-257; 2010: 418). Çünkü Kur'an'da Hz. Peygambere hem kendisinin hem de kadın ve erkek mü'minlerin günahları için istiğfarda bulunması emredilmektedir.² Şayet günahkâr mü'minlere küfür ve şirk izafe edilebilseydi Hz. Peygamber onlar için istiğfarda bulunmakla emrolunmaz-

2) "Allah'tan başka tanrı olmadığını bil ve kendi günahın, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günahı için (Allah'tan) mağfiret dile. Allah, dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir". (Muhammed 47/19).

dı. Aksine bazı ayetlerle Hz. Peygamber ve inananların, müşrik ve münafıklar için af dilemesi yasaklanmıştır (et-Tevbe, 9/84,113; el-Fetih, 48/11; el-Münâfıkûn 63/6).

Küfür, bir şeyi örtme anlamı taşıyan bir kavramdır. Büyük günah işleyen kimse ise rabbinin nimetlerinden hiçbir şeyi gizlememekte ve O'nun hakkını inkâr etmemektedir. Bu sebeple onun kâfir olması söz konusu değildir. Ayrıca iman tasdik anlamına gelmekle beraber, iman etmekle birlikte şirk dışındaki büyük günahları işleyen kimse hiçbir konuda Allah'ı inkâr etmemektedir ki bu da mürtekibi kebirenin mü'min vasfına sahip olduğunu gösterir (Mâturîdî, 2010: 428). Çünkü büyük günah işleyen mü'min bu fiiliyle Allah'ın emrine muhalefeti amaçlamamaktadır. O, nefsinin esiri olmak ya da hatalı, unutkan ve icbar altında bulunmak gibi durumlar altında bulunarak bu fiilleri işlemektedir. Yoksa onun amacı inanç yönünden Allah'ın emirlerine muhalefet etmek değildir. Bu tarz günah işlemekle o, iman dairesinin dışına çıkmayacağı gibi müşrik veya münkir olarak ta nitelendirilemez (Pezdevî, 1998:199). Ayrıca Allah, böyle kimseleri tehdit etmekle beraber onları mü'min olarak isimlendirmiştir. Allah, günah işleyen mü'minleri kınarken onlardan iman vasfını kaldırmamıştır. Bu durum imanın içerisine amellerin dahil edilmediğini ve masiyet ile imanın birlikte bulunabileceğini gösterdiği gibi imanın sadece kalbin tasdikinden ibaret olduğunu da ortaya koymaktadır (Mâturîdî, 2005: XV. 188).³

Mâturîdî, Kitabu't-Tevhid'de büyük günah işleyenlerin durumuna ilişkin bölümde büyük günah işleyene verilecek isim konusunu ele alır. Ümmet içerisinde büyük günah sahibine verilecek isim konusundaki; kâfir, müşrik, ne kafir ne mü'min, münafık ve işlediği günah nedeniyle asi ve fâsık gibi görüşleri irdeledikten sonra büyük günah sahibinin küfrüne hükmeden Haricilerle, ne mü'min ne de kafir ikisi arasında bir yerde olduğunu kabul eden Mu'tezile'yi Allah'ın rahmetini daraltmakla tenkit etmekte, (Mâturîdî, 2010: 429), nakli ve akli delillerle bu görüşlerin butlanını ispat etmektedir (Mâturîdî, 2010: 415-437).

Bir Müslüman işlediği büyük günah sebebiyle imandan çıkmayacağı gibi küfre de girmez. O, bu dünyada hakiki mü'mindir. Ancak işlediği günah sebebiyle Allah'ın cezalandırma tehdidinin muhatabıdır. Böyle birinin ahiretteki konumu hakkında yapılması gereken onun durumunu Allah'a havale etmektir. Allah dilerse onun günahını bağışlar, dilerse cezalandırır. Ancak Allah şirk dışında bütün günahları bağışlayabileceğini ifade etmektedir. Mâturîdî'ye göre şirk tevbe ile onun dışındaki diğer günahlar ise işlenen sevaplar ve Allah'ın lütfuyla bağışlanması mümkündür (en-Nisa,4/31). Büyük günah işleyen inkârcı ve müşrik olmadığı için ebedi ateşte kalması caiz değildir. Çünkü küfür içten bağlanılan bir inançtır, inançlara ise sonsuza kadar sadakat gösterilir ve cezaları da ona göredir. Fakat büyük günah, zaman zaman arzuların baskın gelmesi anında işlenir ve onların işlenmeleri sürekli değildir. Bu sebeple cezası ebedi olamaz (Mâturîdî, 2005:III, 257; VIII. 197; XV.188; 2010:459; Kutlu, 2011:45). İman devamlı bir hal iken masiyet belirli zamanlarda yapılan bir eylemdir. Müslüman ara sıra günah işlemiş olsa bile, imanı

3) “Ey İnananlar! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz. Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında son derece çirkin bir davranıştır.” (Sâf, 61/ 2-3); Ayrıca bak: Hucurat, 49/9; Bakara, 2/178.

bunun sürekli olmasına mânidir. İmanlı olanın, bazı günahları işleyebileceği düşünlse bile, bütün günahları işlemesi mümkün değildir (Akbulut, 1992:275).

Ebu Hanife'ye göre de bir müslüman helal saymamak şartıyla büyük günahlardan birini işlemekle kafir olmaz. O gerçek anlamda bir mü'mindir. Bir mü'minin kafir olmakla birlikte günahkar olması mümkündür (Ebu Hanife, 1992b:67). Mü'min tevhide terk etmediği sürece bütün günahları da işlemiş olsa yine Allah düşmanı olmaz. Çünkü düşman, düşmanına kin ve nefret besler. Hâlbuki günahkâr mü'min her ne kadar günah işlemiş olsa da Allah'a inanır ve O'nu her şeyden daha çok sever. Bu durumda olan mü'min, Allah'ı inkâr etmemiş, fakat emrettiği bazı hususlarda O'na âsi olmuştur (Ebu Hanife, 1992a:29). İman etmekle birlikte ilahi emirleri yerine getirmeyen kişi, günahkâr mü'min olup onun azap görmesi veya affedilmesi Allah'ın dilemesine bağlıdır. Allah, ister işlediği bu günah nispetinde ona azap eder, ister bağışlar. Ancak o, Allah'ın kitabından herhangi bir şeyi inkâr etmediği için mü'mindir (Ebu Hanife, 1992b:57).

Büyük günah sahibine dair Mâturîdî'nin bu görüşü, kendisinden sonraki takipçileri tarafından da sürdürülmüştür. Nesefî, helal saymadığı ve hafife almadığı sürece şehvet ve nefsinin galip gelmesiyle büyük günah işleyen mü'min olduğunu kabul etmiştir (Nesefî, 2004: II,368) Pezdevî ise büyük günah sahipleri bu günahları nedeniyle imandan çıkmayacakları gibi tevbe etmeden bu dünyadan gitseler de ebedi olarak cehennemde kalmayacağı kanaatinde. Allah'ın onlar hakkında bir iradesi vardır, dilerse onları affeder dilerse de onları cehennemine koyar, orada dilediği kadar tutuktan sonra onu cehennemden çıkararak cennetine koyar (Pezdevî, 1998:187-203). Onların ahiretteki durumu, tam anlamıyla Allah'ın iradesine kalmıştır.

Nureddin es-Sabuni'ye göre de küfürden başka büyük günah işleyen kimse imandan çıkmadığı için ne kâfir ne de münafık olur. O, mü'min olup şayet tevbe etmeden ölürse Allah onu ya affeder ya da suç miktarınca cezalandırdıktan sonra mutlaka cennetine koyar. Zira imanın mahiyeti kalbin tasdikinden ibarettir. İkrar ise bu tasdik in alametidir. Kendisinde ikrar ve tasdik bulunan kimse mü'min vasfına sahip olur. Ondaki tasdik tekzibe, ikrarda inkara dönüşmediği sürece o kişi mü'mindir ve asla kafir diye vasıflandırılmaz. Ancak o, ilahi emre muhalefet suretiyle işlediği büyük günahı helal telakki etmemeli ve onu hafife almamalıdır (Sabunî, 1998: 80-81).

Amelleri imandan ayrı telakki eden Mâturîdîler, bu görüşlerinin sonucu olarak iman etmekle birlikte büyük günah işleyenlerin bu fiillerini helal saymamak ve hafife almak koşuluyla imanlarını kaybetmeyeceklerine hükmetmişlerdir. Çünkü onlar, bu fiilleri irtikâp ederken Allah'ı inkâr etmemiş, ya nefislerine uymuşlar ya da bu fiilleri işlemeye zorlanmışlardır. Allah'ın emrine muhalefet etmek gibi bir düşünceye sahip olmamaları nedeniyle mü'mindirler. Ayrıca Kur'an, bu fiillerini kınamakla birlikte onlardan iman vasfını kaldırmamaktadır

7- Akıl ve İman

İnsanın hakikate ulaşmasında vahiy gerekli olmakla birlikte önceliği akla veren Mâturîdî'ye göre Allah'ı bilmek aklen vaciptir. Allah hiçbir peygamber göndermeseydi

yine de insanların akıllarıyla âlemdeki nizam ve intizama bakıp düşünerek Allah'ın varlığını ve birliğini, O'nu layık olduğu sıfatlarla tanımlamayı ve Allah'ın evrenin yaratıcısı olduğunu bilmesi gerekirdi. Çünkü Allah'ın var ve bir olduğu, zati sıfatlarının bulunduğu hükmünü akıl tek başına elde edebilme potansiyeline sahiptir (Mâturîdî, 2005: II,262; IX,203; X, 293). Bu bağlamda kendisine vahiy ulaşmayan kimse bu konuda sorumlu olup asla mazur görülemez. Bununla birlikte Allah, insanların doğru yolu bulmalarına vesile olmak ve akla yardımcı olmak amacıyla insanlara lütuf ve ihsan olarak peygamberler göndermiştir (Mâturîdî,2005: III,389-390; IV,112). Aynı şekilde Neseî'de kendisine vahiy ulaşmasa da insanın dini buyruklardan sorumlu olduğu kanaatindedir (Neseî, 2000:65). Ancak ona göre, Kur'an'ın Allah hakkında verdiği bilgilerin dışında insanın akli gücünü kullanarak Allah hakkında edineceği bilgi, O'nun varlığı ve birliğiyle sınırlıdır. Bunun dışında insanın Allah hakkında bilgi edinmesi imkânsızdır (Düzgün,1998:121).

Vahyin dolayısıyla da ilahi emir ve nehyin muhatabı akıl sahibi olan insandır. Peygamberler içerisinde yaşadıkları toplumu belirli esaslara iman etmeye çağırırlar. Bir insanın, bu davete icabet edebilmesi için öncelikle davetçinin doğruluğuna ve Allah'ın elçisi olduğuna inanması gerekmektedir ki bunun gerçekleşmesi de ancak akıl vasıtasıyla mümkün olmaktadır (Alper, 2010:158). Diğer yandan imanla mükellef olmak ve imanı oluşturan hususların mahiyetinin bilinmesi akıl ve bu aklın tefekkürü ve istidlaliyle mümkündür (Mâturîdî, 2010:476).

Sabuni'ye göre de insanlar, kendilerine ilahi tebliğ ulaşmamış olsa da akıllarını kullanarak yaratıcının varlığını benimseme, Allah'ın birliğini ve O'nun eşi ve benzerinin olmadığını bilme imkânına sahiptirler. Zira Kur'an'da, Hz. İbrahim'in gerek devrinin hükümdarı gerekse babası ve kavmiyle arasında geçen diyaloga ilişkin ayetler (el-Enam, 6/74; eş-Şuarâ, 26/69-73; el-Enbiya, 21/52) vahye ihtiyaç olmaksızın insanların akıl vasıtasıyla yaratıcıya ilişkin bilgiye sahip olabileceğini göstermektedir (Sabuni, 1998: 86-87).

Düşünce sistemlerinde akli öncelikli bir konuma yerleştiren Mâturîdîlere göre herhangi bir vahiyle mülaki olmasa da akıl, Allah'ın var ve bir olduğunu, O'nun zâti sıfatlarının bulunduğu bilisini elde edebilme imkanına sahiptir. Bu nedenle kendisine vahiy ulaşmasa da insan, Allah'ın varlığı ve birliğini bilmekle sorumludur. Bu anlamda peygamberler, akla yardımcı olmak amacıyla insanlara lütuf ve ihsan olarak gönderilmişlerdir.

8- Taklidi İman

İman, kesin bilginin tasdikinden ibarettir. Bu bakımdan her inananın inancını sağlam bilgi ve delillerle desteklemesi zorunludur. İnancını sağlam bilgi ve delillerle desteklemekten taklidi olarak inananın imanını Mâturîdî, mazur ve geçerli görmez. Çünkü taklit, dinlerin ve mezheplerin doğruluğunun ölçüsü olamaz (Mâturîdî, 2010:66; Özcan, 1993;131-140). Bu sebeple hangi dini görüş ve akımın haklı olduğunu belirlemede akla büyük bir görev düşmektedir. İmandaki tasdik delile dayanmalıdır. Allah'ın varlığını ve birliğini bilmenin, O'na ve elçilerine iman etmenin yolu içtihad ve istidlâldir. Mukallidin tasdiki, delile dayanmadığı için bu tasdik in sahibine bir yararının olması mümkün değildir. Zira imanın aslı dil ile ikrar değil kalp ile tasdiktir. Bu tasdik, hiçbir zorlama olmaksızın

mârifete ve deruni düşünceye dayalı bilinçli bir tercih olmalıdır (Mâtûrîdî, 2005: II.373; VIII.198-199; Yeprem, 1984:311-324).

Mâtûrîdî, taklit yoluyla inanan bir kimsenin imanının gerçek iman olmadığını, her an tehlikede olduğunu ve diğer din mensupları tarafından doğru yoldan saptırılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu söyleyerek, asıl imanın, güzelliğini ve hakikatini kişinin kendi aklıyla ve düşüncesiyle bildiği iman olduğunu ileri sürmektedir (Mâtûrîdî, 2005: II,373). Bu sebeple mukallid olarak inanan kişi, bir an önce hakiki imanı elde etmeye çalışmalıdır. Mukallidin imanının mazur görülemeyeceğini belirtmesine rağmen Mâtûrîdî, eserlerinde açıkça taklidi imanın geçersizliğini ifade etmemiştir. Bu husustan yola çıkarak bazı araştırmacılar Onun “taklidi imanın hakiki olmadığı” şeklindeki ifadesini, bu imanın sağlam ve kâmil bir iman olmadığı şeklinde anlaşılabilirliğini belirtmişlerdir (Alper, 2010:171).

Mâtûrîdî'nin sisteminde taklide dayanan iman hakiki bir iman olarak kabul edilme-
yerek itibar edilmemesine rağmen sonraki Mâtûrîdîler bunu yumuşatma yoluna gitmiş-
lerdir. Neseî'ye göre iman için gerekli olan nazar ve istidlali terk ettiği için büyük gü-
nah sahibi olmakla birlikte mukallidin imanı geçerlidir. İman, tasdikten ibaret olup Hz.
Muhammed'in Allah katından getirdiği şeyi tasdik etmek demektir. Kendisinde bu tasdik
bulunan kimse iman etmiştir (Neseî, 2004:I,38-42). İmanın aslı olan tasdik mukallidin
imanında bulunduğu için onun imanı sahihtir.

Mukallidi gerçek mü'min olarak kabul eden Pezdevî, bunu onun İslam'ın bütün rü-
künlerine itikad etmesine ve bu rükünleri delilsiz olarak ikrar etmesine bağlamaktadır.
Ona göre hidayet yoluna taklit ile giren kimse, delille o yola giren kimse gibidir ve mak-
suduna ulaşır. Onun durumu birini taklit ederek Mekke yoluna giren ve nihayetinde de-
lille bu yola girenle birlikte Mekke'ye ulaşan kimsenin durumu gibidir. Neticede ikisi de
amaçlarına ulaşmış bulunmaktadır (Pezdevî, 1998: 219).

Sabunî'ye göre de iman, mutlak tasdikten ibaret olduğu için mukallide tasdik edi-
lecek hususlar haber verildiğinde onları tasdik ederse mü'min olur ve mü'minlere vaad
edilen mükâfata hak kazanır. Ona göre imanda bilgi (mârifet) zorunlu değildir. Çünkü
o, imandan çok farklı bir şeydir. İnsanlarda bazen mârifet olduğu halde iman bulunma-
yabilir. Nitekim Ehl-i kitap, Hz. Muhammed'i kendi oğulları gibi bilmelerine (el-Enfal,
8/2) rağmen tasdik etmemiştir. Bununla birlikte Sabunî, dağ başında doğup yaşayan ve
kâinatın yaratıcısını düşünmediği halde bundan haberdar edilen ile müslüman beldelede
Allah'ın eserlerini müşahade ederek yaşayan kimsenin, taklid hususunda aynı konumda
olmadığına işaret etmektedir (Sabunî, 1998:90).

Sonuç

Mâtûrîdîliğin iman anlayışı, temel prensiplerini Ebu Hanife'de bulabileceğimiz ima-
nı, tasdik olarak tanımlama düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Ebu Hanife'nin görüşlerini
delillendirerek sistemli bir hâle getiren Mâtûrîdî, bu görüşleriyle sonraki Mâtûrîdîler için
vazgeçilemez bir kaynak olmuştur. Bu durum Mâtûrîdî ile takipçilerinin meseleleri ele
alış şekilleri, kullandıkları deliller ve verdikleri örnekler incelendiğinde bariz bir şekilde
ortaya çıkmaktadır.

Mâturîdî düşünce sisteminde tasdik olarak tanımlanan iman; amel içermeyen, ziyade ve noksanlık kabul etmez, şüphe içeren istisna ifadeleri kullanılmaz ve İslam ile aynı muhtevaya sahiptir. Nefsine uyararak büyük günah işleyen kişi inkar etmemek şartıyla mü'mindir ve ahiretteki durumu Allah'a kalmıştır. Görüşlerinde akla önemli bir statü veren Mâturîdîlere göre akıl potansiyel olarak Allah'ın varlığı ve birliğini idrak etme imkânına sahip olduğu için kendisine vahiy gelmese de insan, yaratıcısını tanımakla mükelleftir.

Sonuç itibarıyla, kaynağını Ebu Hanife'de bulduğumuz ve Mâturîdî tarafından sistematikleştirilen iman anlayışı, önemli bir değişikliğe maruz kalmadan sonraki Mâturîdîlerce benimsemiştir. Mâturîdîlik, İslam ve imanın farklılığı, iman-amel ilişkisi, imanda istisna ve imanın artması-eksilmesi hususlarında sahip olduğu orijinal fikirlerle diğer itikâdî fırkalardan ayrılarak önemli bir konuma sahip olmuştur.

Kaynakça

- Ak, A. (2008). Büyük Türk Alimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik, İstanbul. Yeni Zamanlar Dağıtım.
- Akbulut, A. (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Alper, H. (2010). İmam Mâturîdî'de Akıl- Vahiy İlişkisi, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bebek, A. (1998). Mâturîdî'de Günah Problemi, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Düzgün, Şaban A. (1998). Nesefî ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Alem İlişkisi, Ankara: Akçağ Yayınları
- Ebu Hanife (1992a). el-Alim ve'l-Müte'allim. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Ebu Hanife (1992b). el-Fıkhu'l-Ekber. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Ebu Hanife (1992c). el-Vasiyye. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. 1992, s.60-63.
- Kutlu, S. (2011). "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî", İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik, Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Mâturîdîlik Mezhebi içinde (s.23-34). Ankara: Otto Yayınları.
- Mâturîdî, Ebu Mansur (2005). Te'vilatu'l-Kur'an, İlmi Kontrol: Bekir Topaloğlu. I-XVII. İstanbul: Mizan Yayınevi.
- Mâturîdî, Ebu Mansur (2010). Kitabu't-Tevhid. Neşr.: Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi, Beyrut. Dar Sader Yayınları.
- Nesefî, Ebu'l-Muin (2000). Bahru'l-Kelam. Thk.: Veliyyüddin Muhammed Salih, Dımeşk: Dâru'l-Farfur Yayınları.

- Nesefî, Ebu'l-Muin (2004). Tabsıratu'l-Edille fi Usulu'd-Din. I. Neşr.: H. Atay, II. Neşr. H. Atay, Ş. Ali Düzgün, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özcan, H. (1993). Mâturîdî'de Bilgi Problemi. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Pezdevi, Ebu'l Yusr (1998). Ehli Sünnet Akaidi. Çev.: Ş. Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları
- Sabuni, N. (1998). el-Bidaye fi Usulu'd-Din, Mâturîdîyye Akaidi. Neşr.: Bekir Topaloğlu, Ankara :Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Uslu, F. (2004). Felsefi Açıdan İmanı Temellendirme. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Yeprem, M. Saim (1984). İrade Hürriyeti ve İmam Mâturîdî. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.